

-
4. Ким Кен Дон. Система ценностей и общественное сознание корейцев / Кен Дон Ким. – Сеул : Б.и., 2005. – 373 с.
  5. Петров Л. А. Взлёт и падение марксистской историографии в Корее. [Электронный ресурс] / Л. А. Петров. – Режим доступа: http://world.lib.ru/p/petrov_l_a/vzlyot_i_padeniye.shtml
  6. Таран В.О. Социальная философия (укр. язык): учеб. пособ. /В.О.Таран. – К: Центр учебной литературы, 2009. – 272с.
  7. Национальный характер китайца [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kitaia.ru>
  8. Южная Корея: достижения и вызовы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.i-g-t.org/2012/08/28/>
  9. Чем азиаты отличаются от европейцев? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.kg/news/analytics/10067-chem-aziaty-evropeycev-kyrgyzy-kto-my.html>
  10. What South Korea Thinks About Globalization. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.globalization101.org>

Summary

*Semenyuk I. Asian Concept and Method and Tradition of Economic Life in South Korea. This article analyzes the concept of «Asian mode of production», and defines its role in shaping the ideological and economic traditions of South and North Korea. Analysis of "Asian values" as landmarks impact on economic growth and the formation of the economic life of the Republic of Korea. The analysis of the important factors increase the economic life of South Korean society. **Keywords:** Asiatic mode of production, the economic tradition of South Korea, worldview, economic life, Republic of Korea, attitudinal factors, Asian values.*

УДК 316.75

© Іванна Стеф'юк,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА ЯК СУСПІЛЬНА НОРМА ТА СУСПІЛЬНА АНОМАЛІЯ (ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ АСПЕКТИ)

*Проаналізовано погляди на війну як суспільний фактор провідних філософів, істориків, соціологів, теоретиків війни. Детальніше автор розглядає творчість покутянина Марка Черемшина, новелістика якого фіксує індивідуальні психологічні зсуви мирного населення і є чи не найкращим джерелом досліджень такої тематики. **Ключові слова:** війна, філософія війни, тема війни в літературі, Марко Черемшина.*

Війна в різні історичні часи незмінно визначалась як могутній деструктивний фактор, що завдає нищівного удару не лише світовій економіці, але і як загальносуспільній, так і індивідуальній психології. «Суспільство, що пережило хоча би одну світову війну, більше не може вважатися здоровим» – переконує нас В.Моріс у психологічній розвідці «Мілітарна мітла» [8, с.134]. Всі суспільно-психологічні зміни, які часто називають післявоєнним досвідом, є насправді суцільною травмою свідомості, і цей травматизм інколи буває невиліковний.

Війна як стан конфлікту розглядається філософами та соціологами як закономірний і природний стан, який повинен існувати як противага спокоеві для нормального розвитку суспільства. Знаменита фраза німецького теоретика війни, історика та письменника Карла Клаузевіца «Війна є продовженням політики, тільки іншими способами» та його праця «Про природу війни» підтверджують думку про те, що війна – суспільне явище, яке апріорно закладене в розвиткові суспільства.

Разом з тим, важко розцінювати війну як позитивне явище для суспільного розвитку – як в людському організмі чергується стан хвороби і здоров'я, так у суспільстві чергуються воєнний та мирний часи. «Граматика війни, як логіка політики – це логіка деструкції, оскільки це логіка політичного безсилля... Політично сильний противник вже не потребує війни, він знає й інші засоби досягнення своєї мети [11].

Існують різні підходи до розуміння природи війни. Досить цікавим, на наш погляд, є підхід Кеннета Уолца. Проаналізувавши різні джерела зародження військових конфліктів у державі, вчений згрупував їх у три «образи» – узагальнені утворення, об'єднані спільними ознаками: людина, держава і міждержавне середовище [11]. Дисгармонія на якійсь одній із ланок у глобальному своєму вияві здатна породити суспільний конфлікт, – переконує вчений.

Не всі політики поділяють думку Клаузевіца щодо природи війни. Так, представник західної військово-історичної думки Джон Кіган заперечує твердження Клаузевіца про війну як продовження політики, характеризує такий підхід як «вузький, неповний і гранично непослідовний» [11]. Джон Кіган натомість стверджує, що війна забезпечує більше релігійні, культурні функції у суспільстві, а не лише суто політичні.

Проблеми війни і спокою порушені вже в античних філософів, чи не першу згадку про це знаходимо Платона та його образі ідеальної держави. Згідно з його поглядами, в державі не повинно бути зовнішніх міжусобиць, натомість міліарні сили, консолідовані для боротьби з зовнішнім ворогом – справа благородна і необхідна.

Геракліт, наприклад, стверджував, що "війна є батько й мати всього; одним вона визначила бути богами, іншим людьми; одних вона зробила рабами, інших вільними" [11].

В епоху Просвітництва, коли принцип гуманізму був визначальним, війна трактується як велике суспільне лихо і категорично засуджувалося. Ідеологи Просвітництва порушили питання про такий суспільний устрій, наріжним каменем якого була би політична воля і громадянська рівність – на противагу феодальному суспільству з його системою станових привілеїв. Видатні представники Просвітництва відстоювали можливість встановлення вічного світу, але сподівалися цього не так від особливої політичної комбінації держав, як від дедалі більшого духовного та культурного єднання всього цивілізованого світу та солідарності економічних інтересів.

Гердер висуває ряд принципів, з допомогою яких можна виховати людей душі справедливості і людяності; серед них нехить до війни, менше шанування військової слави: "Усі ширше треба поширювати переконання у цьому, що геройський дух, виявлений в завойовних війнах – вампір на тілі людства і надто незаслужено заслуговує тієї слави та поваги, які віддають йому за традицією, яка іде ще від греків, римлян і варварів" [11].

З іншого боку, вчений наводить будівничі принципи кожного суспільства, які сприятимуть його гармонійному розвитку. До таких принципів Гердер відносить правильно витлумачений, «очищений» патріотизм, почуття справедливості до інших народів. У цьому Гердер не апелює урядів, а звертається до народів, пересічних громадян своєї держави, які найбільше страждають від війни. Якщо голос народу пролунає переконливо і одностайно – правителі змушені будуть щодо нього дослухатися й коритися.

Різким дисонансом тут звучить теорія Гегеля. За Гегелем, війна – двигун історичного прогресу, "війна зберігає здорову моральність народів у тій індиференції стосовно переконань, до усталеності та традиційності, аналогічно, як рух вітру охороняє озера від гниття, яке загрожує їм під час тривалого затишшя, як і народам – тривалий чи тим паче вічний мир [11]"

Надалі поняття співвідношення війни та миру все частіше аналізувалися філософами, істориками, соціологами, але переважно, це вже були обґрунтування висунутих раніше теорій з їх проекцією на конкретний історичний час. Двадцяте століття, яке принесло людству дві небачені доти в масштабах світові війни, ще більше загостило значення проблеми війни і миру. У цей час розвивається пацифістський рух, що зародився після наполеонівських війн. Він відкидає всяке насильство й вимагає скасувати будь-які війни, зокрема й оборонні. Деякі сучасні представники пацифізму вважають, що війни зникнуть тоді, коли географічні кордони земель стануть стабільними; інші вже зараз розробляють такі галузі діяльності і, по суті, сфери життя, куди можна було б переключити "войовничий інстинкт" людини. Таким "моральним еквівалентом", на думку прибічників цієї теорії, може бути розвиток спорту, особливо змагань, де учасники отримують боротьбу, азарт, ризик – рушійні сили військових конфліктів, натомість такі види діяльності і для самих учасників, і для суспільства загалом доволі безпечні.

Відомий дослідник Й.Галтунга спробував вийти за вузькі рамки пацифізму; його концепція виявляється у "мінімізації насильства, й несправедливості у світі", лише тоді і діти зможуть вищі життєві людські цінності [11]. Дуже цікава позиція одного з впливових теоретиків Римського клубу Ауреліо Печчеї, який стверджує, що створений людиною науково-

---

технічний комплекс "позбавив її орієнтирів і рівноваги, вкинувши в хаос всю людську систему" [8]. Основну причину, яка підриває підвалини світу, він бачить у недоліках з психології та моралі індивіда – жадібності, егоїзмі, схильність до зла, насильства тощо.

Всесвітня історія побудована на чергуванні бою і спокою – переконані дослідники психології війни. Оскільки боротьба закладена в самому людському існуванні, то це неминуче приводить до воєн на державному та міждержавному рівнях. Згідно з цим поглядом в основі будь-якого суспільства апріорно закладено конфлікт, до вирішення чи загострення якого це суспільство йтиме. Дослідниця психології війни Олена Сенявська зазначає: «Вся історія людства може бути поділена на дві частини – війну і мир. Це два полярні стани, в яких знаходиться будь-яке суспільство в своєму розвитку та по відношенню до зовнішнього оточення» [10, с.34].

Перша світова – перший глобальний військовий конфлікт, який переставив суспільні акценти і призвів до індивідуальних психологічних деструкцій у свідомості тих, хто народився, виховувався і жив у воєнний час. Якщо про політичні наслідки війни можна довідатися з історичних джерел, то про психологічні зміни в тогочасному суспільстві найповніше скаже літературна мемуаристика та, власне, сама художня література.

Про вплив війни на свідомість людини говорять у кількох площинах, в основному, йдеться про те, що війна привносить у людську свідомість розуміння нетривалості життя, розчарування в системі цінностей (аксіологічні зсуви) та страх перед завтрашнім днем. Однак вона також може виступати стимулом до творчості, як би жорстоко це не прозвучало. І тоді художня творчість воєнного періоду стає мимоволі документом доби, оскільки в ній відбивається воєнна дійсність, зазнає певної інтерпретації.

Перша світова війна представлена в літературі не так через зображення авторами політичних подій, як увагою до внутрішнього світу конкретної людини. На суспільні зміни письменники перших десятиліть ХХ століття дивляться крізь призму людської психіки, зображуючи не війну загалом, а людину в війні.

Оскільки період Першої світової війни стосується, в основному, європейських країн, то саме розвиток європейської літератури і дає головну відповідь на те, що в суспільній аксіологічній системі змінилося. «Під впливом жакливих наслідків світової війни, політичної й економічної кризи, що охопила Європу, творча інтелігенція віддала перевагу змалюванню внутрішнього світу окремої людини, втікаючи таким чином від катаклізмів дійсності.

Модерністи стають співцями сутінків. Вони пильно і довго вдивляються в найпотаємніші закутки людської душі [4]». Саме цим пояснюється така пильність у спостереженні та відтворенні індивідуального та штриховість у фіксуванні суспільного. Звісно, що це не свідчить про те, що письменники, які послуговувалися таким способом письма, не володіли достатньою інформацією про сучасні їм події. Це свідчить лише про те, що вони зображували загальне через конкретне, бо такий план викладу був оптимальний і для викладу, і для сприймання.

У літературі періоду Першої світової війни на перший план виходить експресіонізм з його тенденцією «оголеного чуття», яке «повинно йти безпосередньо від душі» [4]. А тому читач опиняється в шоківому стані, бо відтепер читає про діапазон людських відчуттів значно ширше, емоції зображені «...так яскраво, ніби передсмертно, в останній раз» [1, с.7]. Література цього періоду гостріше, ніж раніше, порушує проблематику людини в межовій ситуації, ще виразніше протиставляються життя і смерть, честь і зрада, помітним є тяжіння до екзистенційних пошуків. Одним із важливих аспектів проблематики літератури воєнної тематики для буковинських і галицьких письменників стає, за П.В.Рихлом, «...тема воєнного спустошення, абсолютизація смерті, людського каліцтва, тих фізичних і моральних страждань, які війна приносить живим. У цьому відношенні вони суголосні з представниками так званого «втраченого покоління» в зарубіжній літературі (Е.М.Ремарк, Е.Хемінгуей, Р. Олдінгтон та ін.), які так пристрасно засуджували потворний бік героїзованого офіційною пропагандою міфу про війну як поле честі й турнір мужності» [6, с.252]. Розвінчування, на перший погляд, патріотичних, а насправді смертоносних і загарбницького-безглузвих уявлень про цілі і завдання війни призводить до розчарування на глобальному рівні.

Літературознавець П. Рихло зазначає: «Навряд чи випадково, що кращі твори української літератури про Першу світову війну з'явилися саме в Галичині й на Буковині – тих регіонах, через які багато разів проходили лінії фронту» [6, с.252-253]. На території політичного помежів'я найактивніше розгорталися воєнні події, а отже, саме звідси родом

найточніші спогади про неї та найвлучніші її характеристики. Мешканці таких територій мали нагоду (а чи нещастя) порівняти різні політичні сили, зіставити різних правителів, оскільки завойовники періодично змінювалися.

Залежно від того, яка властивість характеристики береться за домінанту, політичну владу розуміють по-різному: від загарбництва чи диктату до визволення і власне правительства. Цікавими для аналізу є такі свідчення, що могли би показати ставлення членів суспільства до влади на тих землях, де влада якраз-таки часто змінювалася. Західноукраїнські землі в цьому плані — більш аніж вдячний ґрунт для дослідження.

Цікавим є зіставлення розуміння війни різними народами, яке відбите в художній літературі. Так, українці сприймають війну як абсурд, алогізм, примус до вбивства. Ворогом виступає той, хто вбиває, а також той, хто примушує вбивати. Для зіставлення візьмемо розуміння війни російським народом, представлене як в авторській художній літературі, так і у фольклорі. Стає помітним, що росіяни ставляться до війни як до екстремального, але абсолютно логічного процесу, ворог – то об'єкт вбивства, тут не має сили християнська заповідь «Не вбивай», бо ворог в уявленні росіянина позбавлений людських рис і властивостей. Російські солдати на війні користуються девізом «А на війне – как на войне», моральний фактор поступається воєнно-стратегічному. Така різниця в світоглядах і пояснює різну поведінку двох армій під час Першої світової війни.

Найкращим свідченням різних типів національної свідомості є якраз художня література, де через зображення внутрішнього світу персонажа можна зрозуміти загальну національну концепцію.

Вітчизняна психологія війни наразі майже не досліджена, бо довгий час роль України у Першій світовій війні розглядалася через призму російського воєнного досвіду. Натомість українська художня література виразно показує різницю в розумінні війни російським та українським народами. В завойовника та підкореного не може бути одна суспільно-політична доля. Тема Першої світової війни в українській літературі – одна з тих, що має право на повторне дослідження.

В українській літературі це тема болю. Твори В.Стефаніка («Діточа пригода», «Сини»), О.Турянського («Поза межами болю»), О.Кобилянської («Юда», «Лист засудженого вояка до своєї жінки», «Назустріч долі»), збірки Марка Черемшини («Село вигибає») та К.Гриневичевої («Непоборні») засвідчують усю трагедію того покоління, яке пережило війну. Найпоширенішими мотивами є втрата (втрата віри, втрата близьких), сумнів (не тільки щодо панівної тоді певної політичної сили, а навіть і стосовно найближчих людей), зрада (по відношенню до когось чи інтровертно спрямована). Чітко викристалізується в перелічених творах і їх спільна концепція – Україна-жертва.

Як відомо, зміни в суспільній свідомості призвели до нового літературного слова. Відтепер література стає принципово іншою. Це або експресіоністичне змалювання до самозабуття людського болю, або ж екзистенційний пошук втраченого сенсу буття, або дадаїстичне доведення беззмістовності людського існування взагалі, або ж абстракціоністський шлях, який синтезує в собі творчі пошуки різних стильових відгалужень модернізму: футуризм, кубізм, експресіонізм, дадаїзм тощо.

Перша світова війна зрушила свідомість людини до абсурдності, розхитала її віру і в себе, і в світ. Теоретик експресіонізму так говорив про світобачення тогочасного митця: «Світ не існує. Повторювати його немає сенсу» [8]. Самозруйнований світ може принести тільки руйнацію тим, хто живе в ньому – переконані представники цього напрямку.

Політолог П'єр Аснер у статті «Двадцять століття, війна та мир» говорить про те, що Перша світова війна не була передбачена взагалі: «... ще напередодні 1914 року існувала думка, що війни більше не може бути, вона була б незрозумілою у світі, де території вже не є головним чинником багатства» [2, с.229].

Марко Черемшина мав можливість спостерігати і в різний спосіб відтворити в своїй художній та літературній спадщині переломний момент у суспільному житті Галичини, яка перебувала на політичному роздоріжжі протягом тривалого часу свого історичного розвитку.

Новелістика Марка Черемшини зображує парадокс війни в модерністичному ключі, переносячи цю проблему на філософський рівень. Це логічно, оскільки модернізм осмислив мілітарну тематику у кількох площинах, війна розглядається модерністами не лише як

суспільна проблема, а й індивідуально-психологічна. Анре Сальмон так схематично описує тогочасного модерністського митця в австрійському суспільстві : «Моделлю австрійського письменника тієї доби в значенні життєвої позиції, свого відношення до власної творчості був чиновник, який писав драми, вірші, прозу, але який не міг кинути службу. І не кинув би її, навіть якщо б і зміг, тому що недостатньо вірив у свій талант, а тим більше, в успіх. Це був прообраз людини в капелюсі прикажчика на голові пророка» [8]. Саме такій моделі й відповідає мистецький тип Марка Черемшини, несвідомого філософа, вдумливого політика.

Щоби зрозуміти специфіку світосприйняття Марка Черемшини, важливо розглядати його художню спадщину в комплексі з мемуаристикою, тоді картина вимальовується повністю. Всю абсурдність війни змальовує письменник на сторінках своїх новел і в коротких щоденникових нотатках. Щодо листування письменника з шкільним товаришем Сенем Горуком, то тут уже виразно помітна позиція Марка Черемшини, його політичні симпатії та національні погляди.

Марко Черемшина для розв'язання національного питання пропонує увагу зацентувати не тільки на шляхах руху, але й на виборі керівника руху: Марко Черемшина доводить важливість просвітницької роботи і найкращим лідером для українського суспільства бачить саме інтелігента.

Цю думку він розвиває послідовно, хоч і не висловлює прямо. Тематика його систематичних відчитів дає нам виразне уявлення про сферу зацікавлень письменника: Марко Черемшина цікавиться історією національного питання на Україні, намагається зрозуміти закономірності розвитку тромадської думки та її подальші перспективи.

Спотворена радянськими літературознавцями мемуаристика робила з Черемшини прихильника всього російського, ідейного борця проти царської армії. Натомість проаналізовані нами джерела довели, що попереднє часткове цитування з викиданням решти контексту знецінювало спогади Марка Черемшини історично, оскільки така викривлена інформація не могла претендувати на об'єктивність та інформативну цінність.

Війна як суспільна аномалія, що розхитала державний устрій і водночас підірвала свідомість окремого індивіда – тема, яка часто порушується в мистецтві, науковій думці тощо. Разом з тим і митці, і науковці сходяться на думці, що сама природа суспільства є такою, що не передбачає постійного спокою, конфлікти різного рівня і масштабів закладені уже в самому корені розвитку суспільства і на якомусь етапі знаходять своє втілення. Образ суспільства без воєн – поки утопія або ж висока мета, вирішити яку можуть тільки кращі провідники своєї нації.

Література

- 1.Арсенич П. Гуцульщина у визвольних змаганнях 1914-1920 років / П.Арсенич // Гуцульський календар. – 2010. – № 15. – С.47-49.
- 2.Аснер П. Двадцять століття, війна та мир / П.Аснер // Дух і Літера. – 1999. – №5-6. – С.14-16.
- 3.Гуйванюк М.Р. Марко Черемшина: невідоме й призабуте. Наукові розвідки, републікації. Документи /М.Р.Гайванюк. – Снятин: Прут Принт, 2007. – 108 с.
- 4.Мельник В. Модернізм української прози: генеза, розвиток, історичне значення / В.Мельник // Сучасність. – 1995. – №10.
- 5.Павличко С.Д. Дискурс модернізму в українській літературі / С.Д.Павличко. – К.: Либідь, 1997.
- 6.Рихло П.В. Українські письменники Буковини в період Першої світової війни / П.В.Рихло // Науковий вісник ЧНУ. Слов'янська філологія. Випуск 394-398. Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2008.
- 7.Черемшина Марко. Твори у 2-х томах / Марко Черемшина. – К., 1974.
- 8.Иванов Ф.И. Реактивные психозы военного времени / Ф.И.Иванов. – М., 1970. – 237 с.
- 9.Лайнбарджер П. Психологическая война / П.Лайнбарджер. – М., 1962.
- 10.Сенявская Е.С. Человек на войне. Историко-психологические очерки / Е.С.Сенявская. –М., 1997. – 456 с.
11. [Електронний ресурс]. – Редим доступу: <http://history.iv-fr.net/article.php?id=698>

Summary

*Stefyuk I. First World War as a Social Norm and Social Anomaly (Philosophical and Literary Aspects). The article shows a view of war as a social factor leading philosophers, historians, sociologists, theorists of war. More details work by considering Marko Cheremshyny which creatives captures individual psychological displacement of civilians is not the best source of research such topics. **Keywords:** war, philosophy of war, the theme of war in literature, Marco Cheremshyna.*